

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ X – НА ПОЧАТКУ XII ст.

У статті розглядається місіонерська діяльність католицької церкви на території Польщі. Автор аналізує місіонерство як засіб розширення Pax Christiania та інструмент суспільної політики церкви. Розглянуто особливості місійних подорожей у даному регіоні.

Ключові слова: місія, Pax Christiania, християнізація, місійна подорож, канонізація, мощі, св. Войцех, Помор'я, Оттон Бамберзький.

Місіонерська діяльність завжди була одним із основних видів діяльності католицької церкви. Для кліру було надзвичайно важливим навертати у свою віру нові народи та території. По-перше, це прямо виходило із сутності церкви, оскільки християнізація нових народів означала їх спасіння. Пастир обов'язково повинен проповідувати серед нехристиян, щоб врятувати їх та ввести до лона спасенних. По-друге, це збільшувало Pax Christiana, християнський світ, який, власне, і включає в себе всіх «синів церкви»¹, та розширювало тогочасний християнський цивілізаційний простір². По-третє, це засіб політичного посилення християнських держав.

Відомості про місіонерську діяльність католицької церкви переважно містяться у творах, написаних самими учасниками місій або їхніми учнями. Це насамперед життєписи місіонерів та їх листування.³ Також цінними джерелами при дослідженні даного питання є наративні тексти, передусім – польські та німецькі хроніки: «Хроніка діянь князів польських» Галла Аноніма, Магдебурзькі аннали, «Діяння архієпископів Гамбурзької церкви» Адама Бременського, «Слов'янська хроніка» Гельмольда.

Збережені джерела про місіонерську діяльність нерідко є «програмно-теоретичними» творами, а саме порадами проповідникам-початківцям, що містять відповіді на питання про християнство, роздуми церковних ієрархів. Часто важко встановити, чи були застосовані ці рекомендації в місіонерській практиці. Нелегко виявити реальні факти навіть у життєписах місіонерів, що відображають швидше наміри і прагнення агіографів, аніж реальний досвід їх героїв⁴. І, нарешті, суперництво різних християнських центрів місіонерської діяльності, що впливало на достовірність творів середньовічних авторів, багато в чому заважає відтворенню реальної картини цього явища⁵.

Що ж до історіографії, то сучасна історична наука розглядає історію місій насамперед як складову частину історії церкви, а діяльність кожного місіонера – як окремий прояв діяльності цієї церкви⁶. Щодо конкретних проблем, пов'язаних із відносинами між язичниками та місіонерами, то вони тільки порівняно недавно опинилися в центрі уваги дослідників⁷. Серед вчених, які займалися вивченням даної проблематики, варто зазначити Є. Стржельчика, А. Вайса, Г. Лябуду, Б. Флорю, А. Кузнецову тощо.

Місіонерська діяльність була започаткована ще в перші десятиліття існування християнства. Основою її стає цитата з Євангелія від Матея (Мт 28:19): «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: християчи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»⁸. До місіонерства закликає й інша цитата з Матея (24:14): «І ця Євангелія Царства буде проповідуватися по всьому світі, на свідоцтво всім народам. І тоді прийде кінець»⁹. Фактично, ці цитати стають ідейною основою місіонерської діяльності¹⁰ католицької церкви.

Але значну роль у християнізації Римської імперії у IV ст. відіграє саме факт надання християнству статусу державної релігії¹¹, а не діяльність місіонерів. Єдиними успішними місіонерами в цей період були Ульфїлла, який проповідував серед готів¹², святий Палладій¹³ та святий Патрик¹⁴, завдяки діяльності якого розпочався процес християнізації Ірландії.

Загалом місії поділялися на два типи: «офіційні» та «добровільні». Офіційні місії виконували спеціально призначені церковною владою єпископи. Добровільні, як правило, були справою

окремих ентузіастів, які прагнули проповідувати серед язичників. Поширеними були випадки, що місія спочатку була добровільною, а згодом отримувала офіційний статус.

Різкий поворот в офіційному тлумаченні місіонерства розпочинається за понтифікату папи Григорія Великого¹⁵. Якраз у цей період різко зростає кількість «офіційних» місій. У 597 році папа відправляє місію Августина Кентерберійського до англосаксів¹⁶ та наголошує на необхідності християнізації народу¹⁷. Місіонерство отримує офіційний статус та займає чільне місце в ідеології католицької церкви¹⁸.

Поступово ідею місіонерства починають використовувати й державні правителі, зокрема, вона стає однією зі складових частин політики Карла Великого¹⁹. Саме VIII–IX століття називають «золотим віком» місіонерства²⁰. Однак уже у X ст. активність місіонерів поступово зменшується. На той час уже було доволі мало компетентних та досвідчених проповідників, оскільки монахи та проповідники воліли займатися книжною справою в монастирях²¹. У даному випадку зіграла негативну роль інституціоналізація католицької церкви, коли зі збільшенням кількості монастирів та церков служити на благо Церкви можна було не лише поширенням християнства серед язичників.

Згодом місіонерство стало складовою частиною політики імператорів Священної Римської імперії, зокрема Оттон I розпочав політику так званої *Renovatio imperii*. Відтепер це привілей здебільшого світської влади, а не церковних структур. Насамперед це стосується імператора, який трактувався як спадкоємець імперської традиції²². Особливо активно використовував місіонерство як елемент *Renovatio imperii* імператор Оттон III²³.

Територія сучасної Польщі спочатку навіть не розглядалась як можливий регіон для місіонерської діяльності. Баварський Географ, що, можливо, складався також і в місіонерських цілях²⁴, досить скупо описує нам польські племінні союзи, хоча саме вони були привабливими об'єктами для християнізації.

Якщо, наприклад, Русь уже довгий час відчувала вплив місіонерських праць та активно знайомилась як зі східним²⁵, так і з західним²⁶ варіантами християнства, то про Польщу цього явно не скажеш. Окрім місії Мефодія до Віслянської держави у 70-х роках IX ст., нам не відомі інші християнські місії до цього регіону. Гіпотезу А. Власто про те, що загадкові чужоземці в Хроніці Галла – це християнські місіонери, відряджені Мефодієм, дуже важко довести²⁷. Однак навіть якщо це й так, то ця місія не принесла якихось вагомих результатів.

Проте все змінилось із приходом Оттонів до влади. У проектах *Renovatio imperii* Польщі, Чехії та Угорщині відводилася надзвичайно важлива роль – це були прикордонні держави, які мали увійти до складу своєрідного християнського союзу держав на чолі з імператорами Оттонідами²⁸. Тому в прикордонних німецьких церковних структурах формуються «офіційні» місії, а після хрещення Польщі такі місії починають формуватися і в складі новоутворених польських церковних організацій. Однак варто зазначити, що дуже довгий час роль місіонерів польської церкви виконували представники німецьких єпархій. Можемо стверджувати, що польські церковні структури на початку не мали права призначати «офіційні» місії, тому цю роль виконували німецькі єпископи, хоча частими були «добровільні місії»²⁹

Перші єпископства, найімовірніше, були місійними. Загалом щодо їх правового статусу в історичній науці довгий час триває дискусія. Першим, хто припустив, що єпископства мали місійний характер, був В. Абрахам³⁰. Власне, ця точка зору стала найпопулярнішою в польській історіографії. Її підтримали Т. Сільницький³¹, Г. Ловмянський³², з деякими застереженнями – Д. Сікорський³³. Хоча зараз існують деякі критичні погляди щодо даної концепції³⁴. Так, А. Вайс доводить, що перші єпископства одразу мали дієцезальний статус, тобто статус постійно діючих установ, які однак у ієрархічній структурі підпорядковувалися безпосередньо Риму³⁵.

Очевидно, що істина зазвичай знаходиться десь посередині. У даному випадку важко заперечувати місійний характер як мінімум на початках існування польських єпископств, що мали спеціальний статус. Зокрема, значна частина таких місійних єпископств підпорядковувалася напряму Риму³⁶, оскільки, по суті, вони були «офіційними» місіями.

Наскільки довго вони знаходилися у так званому «місійному статусі», сказати доволі складно. Як мінімум, такий статус тривав до рішень Гнезеського з'їзду 1000 року, що остаточно сформував основи церковної організації на польських землях. Так, не до кінця встановлено, чи всі єпископства на польських теренах мали цей місійний статус. Особливо дискусійним є питання належності Познанського єпископства, оскільки воно могло засновуватись одразу як частина магдебурзького³⁷ чи майнцького³⁸ архієпископств.

Значну роль у місіонерській діяльності в Польщі відіграв святий Войцех Адальберт. Багато в чому він сформував певну модель поведінки для місіонерів як Польської, так і сусідніх церков.

Серед місіонерів польської церкви це перший слов'янський місіонер, який, крім того, заявляв про свою діяльність відкрито³⁹.

Як відомо, Войцех був змушений покинути Чехію через політичний конфлікт. Він належав до роду Славниковичів, який був конкурентом династії Пржемысловичів⁴⁰. Свідомістю Войцеха володіла ідея християнської місії до язичницьких народів, що живуть біля кордонів Імперії. Як зазначив один з його перших біографів, він розмірковував, куди краще податися⁴¹ до лютичів – найбільш войовничих серед язичницьких ворогів Імперії чи до прусів – язичницьких сусідів Польщі. Завдяки знанню слов'янської мови Войцеху було легше проповідувати серед лютичів, однак він вирішує вирушити до прусів. Тут він міг розраховувати на допомогу князя Болеслава I Хороброго. На відміну від Чехії, оточеної з усіх сторін християнськими державами, Польща межувала з язичниками, тому була зацікавлена у християнізації цих народів⁴².

Варто зазначити, що Войцех, імовірно, контактував і з представниками східних церков. Вплив цих контактів проявляється у написаній Войтехом близько 993 року «Легенді про святого Горгонія»⁴³. Розповідь про мучеництво св. Горгонія і його сподвижника Дорофея, які постраждали під час Діоклетіана, Войцех завершив тим, що останки св. Горгонія були потім перенесені в Рим, а останки Дорофея залишилися на Сході. Один із них охороняє Грецію, а інший – Римську церкву, але тому, хто з вірою приходить до гробу одного з них, допомогу надають обидва⁴⁴. Думка про те, що християнський світ єдиний, але поділений на дві церкви-сестри, оприявлена в цих висловлюваннях, дуже чітка⁴⁵.

«Легенда про св. Горгонія» починалася тим, що благочестивий християнин має збирати і знайомити людей з усім, що відомо про діяння святих мучеників⁴⁶. Це стає основною настановою для авторів життєписів святих: як правильно описувати долю зображуваних та характер їхніх місій, а також своєрідною моделлю поведінки для місіонерів.

27 квітня 997 року Войцех гине під час місії. Болеслав одразу відправляє експедицію для отримання або викупу тіла місіонера. Врешті останки були викуплені та поміщені в базиліці Гнезно⁴⁷. Це мало підкреслити особливий характер відносин Болеслава I та Войцеха та причетність Польщі до цієї місії. Певним чином, такий крок мав підкреслити своєрідну «польськість» місії Войцеха⁴⁸, мовляв, ця місія була здійснена із санкції⁴⁹ Польської церкви та місцевої влади, а не Риму чи німецьких єпископів⁵⁰.

Мученицька смерть Войцеха, добре знаного і світській і церковній еліті Імперії, зокрема імператору Оттону II, у країні прусів привернула увагу до Польщі як до території, звідки могли б провадитися церковні місії задля християнізації язичників. Такі місії були б гідним продовженням справи, заради якої загинув Войцех. Та спершу слід було вжити заходів із зміцнення становища церкви в цій країні. За таких умов Болеславу Хороброму вдалося домогтися від імператора Оттона III та римського папи Сильвестра II рішення про створення в Польщі особливої церковної провінції – архієпископства, на чолі якого був поставлений зведений брат Войцеха Радим-Гауденція – один з небагатьох учасників пруської місії, який залишився в живих⁵¹. Відповідне рішення прийняли у Римі не пізніше кінця 999 р., і Гауденцій був висвячений в архієпископський сан. Згодом це було підтверджено на Гнезненському з'їзді. Пізніше Войцех отримує статус покровителя Польщі⁵².

Для продовження місіонерської діяльності це мало два позитивні аспекти. По-перше, це суттєво посилювало авторитет польського кліру як такого, що піклується про християнізацію язичників. По-друге, і це найголовніше, такі рішення підкреслювали право польської церкви самій проводити такі місії⁵³. По-третє, це одразу вводило новоохрещені народи до політичної орбіти польських князів. У майбутньому це дозволяло якщо не приєднати ці території, то впливати на їхнє життя, послуговуючись статусом «християнізатора краю».

Не випадково Галл в описі Гнезненського з'їзду наголошує, що імператор Оттон III передав Болеславу I «усі права Імперії щодо церкви в Польщі та завойованих варварських країнах»⁵⁴. Фактично, це був карт-бланш на повну свободу дій⁵⁵. Болеслав не лише отримав право інвестиції⁵⁶, але й можливість за власним баченням формувати церковну організацію на новонавернених територіях⁵⁷. Відтепер місіонерство стає частиною офіційної ідеології як польської влади, так і польської церкви⁵⁸.

Наступником діяльності святого Войцеха стає Бруно Квертфуртський. Він долучився до місіонерської діяльності на теренах Польщі як інтелектуально (був автором декількох життєписів⁵⁹, зокрема життєпису святого Войцеха⁶⁰), так і фізично (був безпосереднім учасником місії). Папа Сильвестр II призначив його «архієпископом для поган».

Через суперечності з імператором Генріхом II Бруно переїжджає до Польщі, де продовжує займатися місіонерством. Болеслав I, фактично, довіряє йому роль, яку виконує Войцех⁶¹, і

Бруно активно проповідує серед прусів впродовж майже 7 років – доволі великий термін, як для цього часу. У 1009 році він загинув під час експедиції. Через 10 років його було канонізовано⁶².

Фактично, це означало, що місіонерська діяльність стає однією з ключових напрямів діяльності католицької церкви в Польщі. Однак згодом на доволі довгий час місіонерство припиняється. Це пов'язано як із політичними катаклізмами всередині Польської держави (язичницьке повстання 1037–1039 рр.), так і зі згаданою вище інституціоналізацією церкви. Поступово церковна організація на польських землях все більше розростається. З'являється все більше можливостей для служіння Церкві, не покидаючи польських теренів⁶³.

Варто також зазначити, що на той час духовенство ще не мало великого авторитету. Це були представники нової релігії, яка змінила полякам віру батьків. Тому місіонерські подорожі були часто дуже небезпечними (згадати хоча б обставини загибелі святого Войцеха та Бруно Кверфуртського), тож не кожен священнослужитель прагнув їхати хрестити язичників.

З огляду на нестабільний характер польського християнства у XI ст., навряд чи можна було сподіватися на значну місіонерську активність⁶⁴. У цей період місіонерство дещо відходить на другий план⁶⁵. Поступово змінюється й тип місії, оскільки, певним чином, самі місії починають переживати кризу. Підготовка до хрещення провадилася недостатньо ретельно. Кількісні вимоги переважали над якісними. Окрім того, місіонери часто не знали мови місцевого населення, тому потенційні віряни ставилися до них з підозрою⁶⁶.

Усе більшу увагу місіонери приділяють поглибленню знань місцевих жителів про християнство⁶⁷. Популярним стає «просвітницький», а не «силовий» характер християнізації⁶⁸, хоча без останнього ще не вдається обходитися⁶⁹. Також великого значення набуває поширення григоріанських реформ у Польщі, котре якраз розпочинається у 70-х роках XI ст.⁷⁰.

Новий сплеск місіонерської діяльності пов'язаний, насамперед, із християнізацією поморських земель. Польські князі ще з часів Мешка I прагнули приєднати цей регіон до власних територій. На певний час ці землі увійшли до Польщі, однак у 30-х роках XI ст. їх було втрачено.

Дещо активізував поморську політику Болеслав II. Так, Галл розповідаючи про його походи проти помор'ян, головною метою походу визначає християнізацію цих земель: «прагнув визволити цей край із рук поган»⁷¹.

Тоді були створені абатства в Любліні та Могильно, що мали провадити роботу відповідно в Західному та Східному Помор'ї. Замість зруйнованої єпархії в Колобжегу було створено єпархію з центром у місті Бялгард на річці Парсента, що мала обслуговувати новонавернених християн серед помор'ян. Бялеґардських єпископів називали дещо невизначено *poloniensis episcopus*⁷². Однак спроби Болеслава II приєднати Помор'я, як і походи його наступника князя Владислава I Германа, були невдалими.

Кардинально змінили ситуацію поморські походи Болеслава III, що завершилися приєднанням цього регіону до Польщі. Поступово християнізувалися нові території і, відповідно, там необхідно було створювати церковну організацію. До цього процесу було залучено й німецьких церковних ієрархів, зокрема Оттона Бамерзького⁷³, який і зіграв ключову роль у християнізації регіону.

Оттон прибув до Польщі ще у 80-ті роки і, фактично, прожив там усе десятиліття⁷⁴. Спочатку він був придворним священиком при дворі княгині Юдити, вчителем у кафедральній школі, згодом, імовірно, – священиком про Плоцькій кафедрі⁷⁵. Далі він повернувся у німецькі землі, де у 1102 році став єпископом Бамберським. Тривале проживання на польських землях могло підштовхнути його до християнізації помор'ян⁷⁶.

У місію його запросив особисто Болеслав III Кривоустий. Біограф Оттона Герборд у життєписі місіонера подає лист від польського князя із запрошенням очолити місію до помор'ян⁷⁷. Зокрема, князь акцентує увагу на чеснотах єпископа та обіцяє повністю спонсорувати місію⁷⁸. Варто зазначити, що невелика кількість християн була серед помор'ян і до того⁷⁹.

Оттон здійснив дві місії. Під час своєї першої подорожі (квітень 1124 – лютий 1125 рр.) він відвідав найважливіші міста поблизу дельти Одера, лише нещодавно захоплені Кривоустим (1121 року)⁸⁰. Це був важливий для Польщі успіх, не менш значний, ніж у часи Мешка, оскільки він забезпечив полякам вихід до зручних балтійських портів. У Щецині, Волині та Бялеґарді було зруйновано язичницькі святилища та ідолів і проведено масове хрещення населення. У Щецині та Волині були збудовані нові церкви, присвячені св. Адальбертові.

Місіонер прибув до кордону з Помор'ям, неподалік Сантока. Місцеві чиновники обіцяли йому всіляку допомогу. Для збройного супроводу йому було виділено 500 рицарів, однак він наказав спочатку отримати згоду на хрещення від старійшин помор'ян. Перші місіонерські спроби були спрямовані до Пижиця, Каменя-Поморського, Волина та Щеціна. У перших двох містах християнізація проходила без особливого опору⁸¹. Однак у Волині й Щецині місіонери зіткнулися

з рішучою протидією з боку місцевого населення та жерців. Прийняття християнства відбулося тільки після зниження данини, яку міста виплачували Болеславові. Було зруйновано чотири язичницькі капища, на місці яких були споруджено церкви⁸², а пізніше створено єпархії в Любуську (для Західного Помор'я) та в Крушвіцах (для Східного Помор'я), що підпорядковувалися Гнезненській кафедрі⁸³.

У 1127 р. у результаті чуми та високих податків відбулося перше язичницьке повстання помор'ян, ініціаторами якого стали колишні жерці. Крім того, було здійснено декілька набігів на польські території. Влітку 1128 р. Болеслав III Кривоустий розпочав підготовку до масштабної акції відплати, яка могла повністю зірвати результати місіонерської діяльності Оттона. Проте завдяки дипломатії єпископа конфлікту вдалося уникнути. У 1128 р. місія поновила свою роботу на території Помор'я. Вона була спрямована на християнізацію земель на західній стороні Одера: Узноїма, Велегоща і Гостькова. Завершальний етап місії містив повторну подорож до Щецина, Воліна та Каменя-Поморського. Варто зазначити, що, незважаючи на реакцію язичницького населення, християнізація Помор'я була доволі успішною.

Однак невдовзі на нових землях вибухнуло повстання й Оттонові довелося знову вирушити туди, тепер уже і на запрошення герцога Вратислава. Нова місія відбулась у 1128 році⁸⁴ і завершилася більш вдало⁸⁵: нові землі вдалося закріпити у системі польської церкви.

Отже, як бачимо, місіонерська діяльність була одним з основних напрямів діяльності католицької церкви у Польщі. Завдяки місіонерству польські церковні структури поширювали християнство на нові землі та збільшували наявний тоді простір *Rex Christiana*. Водночас така діяльність дозволяла розширювати територіальні межі та посилювати політичний вплив Польської держави у цьому регіоні. Поступово місіонерська діяльність, як важливий інструмент суспільного життя, стає частиною ідеології як польської церкви, так і правителів.

¹ Chadwick H. Christian doctrine // The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350 – c. 1450. – Cambridge, 1988. – P. 9–20.

² Strzelczyk Jerzy Rozmowa o historii misji średniowiecznych // Annales Missiologici Posnanienses. – 2014. – T. 19. – S. 7–36.

³ Ibidem. – S. 9.

⁴ Sawyer B. Scandinavian Conversion Histories // The Christianisation of Scandinavia Ed. B. Sawyer, P. Sawyer, I. Wood. – Kungulv, 1987. – P. 108.

⁵ Про специфіку дослідження п'ястівської Польщі на агіографічних джерелах див. Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku // Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia. – Poznań 1962. – T. II. – S. 242.

⁶ Кузнецова А. Миссия латинской церкви: опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия. – М., 2002. – С. 34.

⁷ Wood I. The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400–1050. – London, 2001. – P. 25.

⁸ *euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*

⁹ *et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus et tunc veniet consummatio*

¹⁰ Про значення цих цитат для місіонерської діяльності див. Padberg L. v. Mission und Christianisierung: Formen und Folgen bei Angelsachsen und Franken im 7 und 8 Jahrhundert. – Stuttgart, 1995. – S. 7–32.

¹¹ Кузнецова А. Миссия латинской церкви... – С. 37.

¹² Thompson E. A. The Visigoths in the Time of Ulfila. – Oxford, 1966. – P. 104.

¹³ Charles-Edwards T. M. Palladius, Prosper and Leo the Great: mission and primatial authority // D. N. Dumville (ed.). Saint Patrick, A. D. 493–1993. – Woodbridge, 1993. – P. 1–12.

¹⁴ Бондаренко Г. В. Мурьху мокку Махтени: христианизация Древней Ирландии и рождение национальной святости. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Irland/St-Patrick_Vita/pred.phtml?id=6988

¹⁵ Кузнецова А. Миссия латинской церкви... – С. 39.

¹⁶ Wood I. The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400–1050. – P. 10.

¹⁷ Gregorii Registrum XI 37 // MGH Epp. II Ed. L. Hartmann. – Berlin, 1899. – P. 308–310.

¹⁸ Кузнецова А. Миссия латинской церкви... – С. 39.

- ¹⁹ Sullivan R. E. Carolingian missionary theories // *Catholic Historical Review*. – 1956. – Vol. 42. – P. 273–295.
- ²⁰ Кузнецова А. Миссия латинской церкви... – С. 39.
- ²¹ Padberg L. у. Consolidation and Expansion of Latin Christianity: The Ottoman Mission to the Western Slavs and Hungarians // *Europe's Centre Around AD 1000. Catalogue / Ed. A. Wioreczek, H.-M. Hinz*. – Stuttgart, 2000. – P. 440.
- ²² Padberg L. у. Consolidation and Expansion of Latin Christianity. – P. 440.
- ²³ Strzelczyk J. Otton III. – Wrocław, 2000. – S. 102
- ²⁴ Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. – К, 2004. – С. 142.
- ²⁵ Тут зокрема існує дискусія щодо так званого Аскольдового хрещення та поширення християнства на руських землях у IX ст. Див. Брайчевський М. Ю Суспільно-політичні рухи у в Київській Русі. Вибране. – К., 2009. – Т. 1. – С. 74; Критика гіпотези: Котляр М. Ф. Київські князі Кий і Аскольд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/1_02_10.htm; Бибииков М. В. Когда была крещена Русь? Взгляд из Византии // *Древняя Русь в свете зарубежных источников*. – М., 2003. – С. 108–109; Петрухин В. Я. Начало этнокультурной истории Руси IX–XI вв. – М.; Смоленск, 1995. – С. 224; Мусин А. Е. О распространении христианства в древней Руси IX–XIV веков на основе данных археологии и письменных источников // *Исторический вестник*. – 2000. – № 6. – С. 4–17.
- ²⁶ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. – М., 2000. – С. 219–310.
- ²⁷ Власто А. П. Запровадження християнства... – С. 143.
- ²⁸ Детальніше Парамонова М. Ю. Имперская концепция Оттона III и его политика в отношении славянских государств // *Из истории древнего мира и средних веков*. – М., 1987. – С. 87 – 105.
- ²⁹ Власто А. П. Запровадження християнства... – С. 151 – 152.
- ³⁰ Abraham W. Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII. – Lwów, 1890. – S. 116.
- ³¹ Silnicki T. Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego // *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*. – Poznań, 1962. – T. I. – S. 340.
- ³² Зокрема Г. Ловмянський доводить, що статус місіонерського єпископа мав Йордан див. Lowmianski Początki Polski T VI. – S. 591.
- ³³ Sikorski D. A. Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego. – Poznan, 2011. – S. 151.
- ³⁴ Детальний аналіз концепцій правового статусу перших польських єпископств приводить Д. Сікорський див. Sikorski D. A. Kościół w Polsce... – S. 149–181.
- ³⁵ Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie // – NP – 1988. – № 69. – S. 83–96, також див. Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie. – Lublin., 1992. – S. 90.
- ³⁶ Labuda G. Zakres uprawnień władczych nad Kościołem polskim nadanych przez cesarza Ottona III księciu Bolesławowi Chrobremu w Gnieźnie // *Rocznik historyczny*. – 1998. – N 64. – S. 9.
- ³⁷ На це непрямо вказують повідомлення деяких джерел, зокрема Титмар Титмар Хроника. – VI, 65. – С. 119. Ориг *Eodem die Vungerus, Posnaniensis cenobii pastor, consacerdos suus et suffraganeus, 30 ordinationis suae anno obiit. Nunc haec dicta suffitiant, et de quo mihi nunc sermo est, amplius loquar* див. Sikorski D. A. Kościół w Polsce... – S. 178–181.
- ³⁸ Така точка зору була особливо популярною серед істориків XIX ст. див. Wojciechowski T. O Rocznikach polskich X–XV wieku // *Pamiętnik Akademii Umiejętności*. – 1880. – N IV. – S. 193. Хоча є прихильники і в сучасній історіографії. Див.: Wasilewski T. Pierwsze biskupstwo polskie z siedziba w Poznaniu // *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*. – Warszawa, 2001. – S. 63 – 70.
- ³⁹ Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha // *Monumenta Poloniae Historica*. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 181. Ориг. *Sum naturale Sclavus, nomine Adalbertus, professione monachus, ordine quondam episcopus, officio nunc vester apostolus. Causa nostri illineris est restra salus, ut reliquentes simulacra surda et muta, agnoscalis Crealorem vestrum, qui solus, et extra quem alter deus non est; et ut credentes in nomine eius vitam habeatis, et in atriis inmarcescibilibus caelesium gaudiorum pramia percipere mereamini.*
- ⁴⁰ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag // *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series*. – Berlin, 1923. – S. 251.
- ⁴¹ *Inde adversus diram barbariem prophanosque idolatras gradium praedicationes acuens et aptans, cum quibus primun, cum quibus postmodum dimicare oporteret, animo deliberare coepit; utrum Liuticenses, quos*

christianorum praeda miscrorumque hominum dampna pascunt, an Pruzzorum finnes adiret, quorum deus venter est et avaricia iuncta cum morte Tandem alternanti pocior sententia successit animo, ut quia regio proxima et nota fuerat duci praedicto, Pruzziae deos et idola iret debellaturus/ Dux vero cognita voluntate eius, dat ei navem, et ipsam pro pace itineris terdeno milite armat. Ipse vero vero adiit primo urbem Gyddanyze quam ducis latissima regna dirimentem maris confinia tangunt. Ibi, missarum solemphia celebrans, Patri immolat Christum, cui non post multos illos dies se ipsum pro hostia fuerat oblaturus. Quicquid vero superfuit de eo, quod ipse et novi baptizali communicarunt, colligere iubet, et mundissimo panno involutum sibi servabat pro viatico deportandum Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha // Monumenta Poloniae Historica. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 180.

⁴² Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве во второй половине X – первой половине XI в. // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия. – М., 2002. – С. 230 – 231.

⁴³ Датування тексту за Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве. – С. 222.

⁴⁴ Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве... – С. 222.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ *Postea vero corpus ipsius ab ipsis Prusis Bollezlaus auri pondere comparavit, et in Gnezna metropoli condigno honore collocavit* Galla kronika // Monumenta Poloniae Historica. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 400.

⁴⁸ Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве... – С. 222.

⁴⁹ Rosik S. W Sprawie polskich misji do krajow poganskich w wiekach srednich (wokol konwersji Pomorzan w dobie Boleslawo Krzywoustego) // Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu. – Warszawa, 2011. – S. 224.

⁵⁰ Щодо «польськості» чи «німецькості» місії Кoczy L. Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasow Boleslawow // Annales Missiologicae. – 1934. – № 6. – S. 52–186; Strzelczyk J. Apostolowie Europy. – Warszawa, 1997. – S. 176–229.

⁵¹ Про участь Гаудентія Радзіміра в місії Войцеха див. Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha // Monumenta Poloniae Historica. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 180; Passio s. Adalperti episcopi et marliri // Monumenta Poloniae Historica. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 216–218.

⁵² Так у пізніших копіях життєписів св. Войцеха періодично зустрічається означення святого як protector Poloniae див Ossowski T. Swiety Wojciech – Protector Poloniae w kazaniu De sancto Adalberto z rekopisu Biblioteki Wyzszego Seminarium Duchownego w Sandomierzu // Kaznidziejstwo sredniowieczne. Polska na tle Europy/ Teksty, atrubucje, auditorium. – Warszawa, 2014. – S. 85 – 94.

⁵³ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium. – Rzym, 1966... – S. 49.

⁵⁴ *Insuper etiam in ecclesiasticis honoribus quidquid ad imperium pertinebat in regno Polonorum, vel in aliis supertis ab eo vel superandis regionibus barbarorum, suae suorumque potestati concessit, cuius pactionis deeretum papa Silvester sanctae Romanae ecclesiae privilegio confirmavit* Galla kronika. – S. 400.

⁵⁵ Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве.. – С. 222.

⁵⁶ Abraham W. Organizacja Kościoła... – S. 131–137.

⁵⁷ Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. – Poznan, 1987 – T. II. – S. 499–510.

⁵⁸ Не випадково Галл дуже багато пише про місіонерів, таким чином зводячи цю практику в число діянь, які має виконати благочестива людина, правитель, а особливо церква. Існує гіпотеза, що навіть була спеціально складена «Книга мучеництва св. Войцеха», як частина офіційного тлумачення місії Войцеха див. Wiszewski Przemyslaw Domus Bolezlai... – S. 608–615.

⁵⁹ Так Бруно вважається автором Життєпису п'яти братів мучеників. Див: Żywot Pięciu Braci Męczenników, tł. K. Abgarowicz, wstęp Jadwiga Karwasińska // Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego. – Warszawa, 1966. – S. 155–246

⁶⁰ Passio s. Adalperti episcopi et marliri // Monumenta Poloniae Historica. – Lwow, 1864. – T. I. – S. 216–218.

⁶¹ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium... – S. 50–51.

⁶² Орієнтовно це сталось між 1019 та 1025 рр. Див. Białuński G. Bruno z Kwerfurtu. Pamięć i kult. // Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyckim. – Olsztyn, 2013. – T. VII. – S. 169–170.

⁶³ Зокрема це пов'язано зі збільшенням кількості монастирів на польських землях див. Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich (do konca XII wieku)... – S. 220.

⁶⁴ Власто А. П. Запровадження християнства... – С. 165.

⁶⁵ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium... – S. 80.

- ⁶⁶ Власто А. П. Запровадження християнства... – С. 165.
- ⁶⁷ Strzelczyk Jerzy. Rozmowa o historii misji średniowiecznych... – S. 7–36.
- ⁶⁸ Ibidem.
- ⁶⁹ Сучасні дослідники часто наголошують, потрібно розрізняти дві окремі стадії християнізації язичників: власне хрещення та християнізацію. Тобто сам акт прийняття християнства та безпосередньо процес формування церковних структур. див. Кузнецова А. Миссия латинской церкви. – С. 36; Strzelczyk Jerzy Rozmowa o historii misji średniowiecznych. – S. 9.
- ⁷⁰ В даному випадку маються на увазі заходи папи Григорія VII щодо реформи церкви, покращення стану справ всередині монастирів та посилення моральних аспектів духовенства. Див. Skwierczynski K. Reserpcja iei gregorianских w Polsce. – Torun, 2016. – S. 65–76.
- ⁷¹ *Qui cupiens animo ferventi de manu gentilium patriam liberare* Galla kronika. – S. 421.
- ⁷² Власто А. П. Запровадження християнства... – С. 165.
- ⁷³ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum. Studium swiadcetwa o wydarzeniu (XII wiek)*. – Wroclaw, 2010. – S. 45.
- ⁷⁴ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum*. – S. 60.
- ⁷⁵ Grążawski K. *Życie codzienne na Ziemi Chełmińskiej i Dobrzyńskiej w średniowieczu*. – Włocławek, 2003. – S. 123.
- ⁷⁶ Ibidem. – S. 131.
- ⁷⁷ Herbordi *Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis // Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum*. – Hannoverae. – Impensis Bibliopolii Hahniani, 1868. – S. 56–57.
- ⁷⁸ *Sed ecce, per triennium laboro, quod nullum episcoporum vel sacerdotum idoneorum michi coadjutorum ad hoc opus inducere queo. Unde, quia tua sanctitas ad omne opus bonum prompta et indefessa praedicatur, rogamus, pater amantissime, non te pigeat, nostro comitante servitio, pro Dei gloria tuaeque beatitudinis incremento id laboris assumere. Sed et ego tuae paternitatis devotus famulus, impensas omnes et socios itineris et linguae interpretes et coadiutores presbyteros, et quaecunque necessaria fuerint, praebebo, tu tantum, sanctissime pater, venire dignare*. Ibidem. – S. 57.
- ⁷⁹ Rebkowski M. *Chrystianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*. – Szczecin, 2007. – S. 218.
- ⁸⁰ Власто А. Запровадження християнства... – С. 165.
- ⁸¹ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...* – S. 101.
- ⁸² Buko A. *Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej...* – S. 149.
- ⁸³ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...* – S. 102.
- ⁸⁴ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum*. – S. 374.
- ⁸⁵ Як, зокрема, про це пише Гельмольд з Боссау. *Nec tamen pretereundum reor, quod in diebus illis claruit vir insignis sanctitate Otto Bavenbergensis episcopus. Qui invitante pariter et adiuvante Bolizlao Polenorumh duce Deo placitam adiit peregrinationem ad gentem Slavorum, qui dicuntur Pomerani et habitant inter Odoram et Poloniam. Predicavitque barbaris verbum Dei Deo cooper ante et sermonem confirmante sequentibus signis omnemque gentem illam cum principe eorum Wertezlavo convertit ad Dominum, permanet que fructificatio divinae laudis illic usque in hodiernum diem*. Helmolds *Slavenchronik // Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum*. – Hannoverae, 1868. – S. 83.

В статье рассматривается миссионерская деятельность католической церкви на территории Польши в X–XII вв. Автор анализирует миссионерство как средство расширения Pax Christiania и инструмент общественной политики церкви. Рассмотрены особенности миссионерских путешествий в данном регионе

Ключевые слова: миссия, Pax Christiania, христианизация, миссионерская путешествие, канонизация, мощи, св. Войцех, Поморье, Оттон Бамбергский.

The article deals with the missionary activity of the Catholic Church in Poland in the X–XII century. The author analyzes the missionary work as a means of expanding Pax Christiania and an instrument of social activity of the church. In the article, the historian attempts to examine the features of mission travel in this region.

Keywords: mission, Pax Christiania, christianization, mission trip, canonization, relics, St. Wojciech, Pomerania, Otto Bamberg.